

AZ IDŐ TÖRTÉNETI FINOMHANGOLÁSA

TAKÁCS ÁDÁM

K. Horváth Zsolt: Az emlékezet betegei

A tér-idő társadalomtörténeti morfológiájához

Kijárat, Bp., 2015.

384 oldal, 2900 Ft

Egy olyan történettudományos kultúrában, ahol elmélettel, pláne filozófiával foglalkozni úri huncutságnak számítana, a historiográfia nem volna több a történetírás segédtudományánál, az interdiszciplinaritás többnyire adminisztratív akadályok képében jelentkezne, és a történelem tanulmányozásából levonható társadalmi következtetések elsősorban közvetlen politikai utalások és utasítások formáját ölténék, ott K. Horváth Zsolt *Az emlékezet betegei* című tanulmánykötete vagy hallgatásra lenne ítélve, vagy kivételes megvilágító hatásokat váltana ki. Nem sok jót ígér, hogy lassan másfél évvel a kötet megjelenése után még nem született ismertető vagy elemző írás a kötetéről, de talán fatális következtetéseket sem kell levonnunk belőle. Ha a csend egyelőre nagyobb a vártnál, az nem csak annak köszönhető, hogy a hazai történetírásnak hagyományosan nem erőssége sem az elméleti munka, sem az interdiszciplináris irányultság, és a szélesebb társadalmi nyilvánosságban zajló újabb történészviták sem mindig legjobb oldaláról mutatják a szakmát. Inkább arról lehet szó, hogy a szerző munkássága mára már sokak számára jól ismert. Pierre Nora és Siegfried Kracauer elméleteinek népszerűsítőjeként, a személyes és kollektív történeti emlékezet kérdéskörének szakavatott hazai képviselőjeként, Mérei Ferenc történeti biográfusaként, a két háború közötti magyarországi munkáskultúra és általában a baloldali szellemi hagyományok kutatójaként K. Horváth Zsolt jó ideje ismert és elismert a történettudomány felségterületén, és azon túl.

Ez a helyzet mindenesetre létjogosulttá teheti a tanulmánykötet érdemeinek kidomborítására törekvő elemzést. Nem mintha nem volna lehetséges a kötet írásait kritikailag kapcsolatba hozni a történeti idő, az emlékezet, a történeti tapasztalat, a köztörténet (*public history*) stb. kortárs vagy közelmúltbeli nemzetközi trendjeivel és eredményeikkel. Épp ellenkezőleg: az összegyűjtve közölt szövegek pontosan ezen a szinten mozognak. Ám egy további megfontolás lehet az is, hogy a bírálat akkor törheti meg a legtermékenyebben az eddigi csendet és hajthatja a legnagyobb hasznot a hazai társadalomtudományos terepen, ha K. Horváth

írásait olyan nézőpontból vizsgálja, amelyből leginkább kiviláglik újszerűségük és pozitív hozadékuk az elemzett tudományos témákra, illetve területekre nézve. Az alábbi elemzéseket ez a heurisztikus szándék vezérli.

*Az emlékezet betegei*ben K. Horváth Zsolt egyes korábban elért eredményei eddig nem látott formát öltenek. Ez a – mint a bevezetőből megtudjuk – tizenöt év alatt készült tizenöt írás jól érzékelhetően kölcsönösen kiegészíti, erősíti és kontextualizálja egymást. Együttesük határozottan azt a benyomást kelti, hogy a könyvforma nemcsak világossá tesz egy egységes elméleti horizontot, de azokat az aspektusokat is közös nevezőre hozza, amelyeket eddig az egyes szövegek alkalmi tulajdonságainak gondolhattunk. A kötet formai tagolása, vagyis az írások besorolása négy fejezet-cím alá – *Szóvá tett élet, Monumentális, Képes beszéd, Képzelt, beteg* – maga is megkönnyíti az egyezések és áthallások felismerését. A szövegről szövegre következetesen és nagy erudícióval kimunkált lábjegyzet-apparátus pedig visszatérően emlékeztet rá, hogy dacára a számtalan útnak, kanyarnak és ugrásnak az egyes elemzések szintjén, az egybegyűjtött szövegek egyazon tematikus egészbe illeszkednek. Így az emlékezetnek a címbe jelzett tárgykörön túl egy széles spektrumú, de egységes problematika tárul elénk: a történeti tanúsítás, elmondhatóság és láthatóság határai; a történeti helyek, alkalmak és jelentések összefüggése; az időbeli törések, zárványok és bűvópatakok társadalmi alakzatai, valamint ezzel összefüggésben a történészi tudás lehetőségeinek és hatótávolságának kérdései alkotják az egyes elemzések közös munkaterületét.

A kötet tematikáját ugyanakkor döntően mégiscsak az emlékezet kérdésköre határozza meg. K. Horváth Zsolt a korszakokon át terjedő társadalmi mentalitásformák alatt, de jóval a tisztán személyes élmények szintje fölött jelöli ki az emlékezet helyét. Mint írja, a kötet az „emlékezés folyamatát, stratégiáit nem fiziológiai jelenségként vizsgálja, hanem társadalmi normákkal és politikai szándékokkal erősen befolyásolt kulturális gyakorlatok összességéként szemléli” (9. old.). Ebben a keretben – eltekintve a „fiziológia” kifejezés e kontextusban talán nem egészen világos jelentésétől – az emlékezet nem annyira a történetírás egyik új keletű riválisaként, hanem egyszerűen a történeti kutatás tárgyaként és horizontjaként jelentkezik. Ennek a szemléletváltásnak a lehetősége és előnye rögtön világossá válik, mihelyt megértjük, hogy az egyes tanulmányokban megjelenő különböző kutatások szinte sohasem pusztán azt firtatják,

mire is emlékeznek az adott helyzetben és időben vizsgált társadalmi szereplők. K. Horváth számára sokkal fontosabb annak felderítése, hogy a társadalmi gyakorlatok szintjén ténylegesen *hogyan* történik az emlékezés. Az emlékezet közösségi formáinak, alakzatainak, valamint az emlékezés alkalmainak, nemritkán akadályoztatásának vizsgálata, sőt a társadalmi emlékezetkiesések és emlékezet-túltengések gyújtópontba állítása egy rendkívül összetett, ugyanakkor a megfelelő tudományos eszközökkel megművelve látványos eredményekkel kecsegtető munkaterületet nyit. A traumatikus hallgatás és a kényszeres beszéd szélső értékei között az emlékezés ugyanis meszszenenőig sokféle kollektív lehetőséget és stratégiát vehet fel a társadalmi szintén. Ezek pedig tünetszerűen árulkodnak az egyes korszakokra és helyzetekre jellemző társadalom- és politikatörténeti folyamatoknak a cselekvőkre gyakorolt hatásairól. K. Horváthnál az emlékezés folyamata így pontosan az a történeti tárgytypus, amelynek elemzésével bepillantást nyerhetünk egy adott társadalomnak a saját múltjával és jelenével gazdálkodó kulturális mechanizmusaiba, mégpedig éppen abban az állapotban, amikor a múlt és a jelen összeillesztésére irányuló sikeres vagy sikertelen társadalmi erőfeszítések a legmarkánsabban jelentkeznek.

Az emlékezet általános történeti tünetegyüttesként olvasása (és részben innen jön a kötet címében alkalmazott „betegség” metaforája is) azonban nem feledtetheti – és erre a szerző külön hangsúlyt fektet –, hogy az elmúlt eseményeket a jelenlét összekötő emlékkapocs mára már szinte rutinszerűvé vált társadalmi kiaknázása maga is eminensen történeti termék. Vagyis az emlékezés bizonyos alkalmainak és műfajainak társadalmi kialakulása térben és időben változik. A kötet különösen a „nagy töréspontok”, vagyis a társadalmi traumák és szabadságélmények (1849, 1944, 1945, 1956, 1989) tapasztalatilag húsavágó és szimbolikusan messze hordó jelentőségét domborítja ki. S nem mellesleg azt, hogy mindez szoros összefüggésben áll a múlthoz való társadalmi viszonyt ápoló más műfajok mindenkori törekvéseivel, konjunktúráival vagy éppen kudarcaival. K. Horváth Zsolt számára itt különösen a tudományos műfeldolgozás és a politika igényei és hatékonysága, illetve ezek intézményes kényszerei alkotnak megkerülhetetlen történeti adottságot és kontrasztteréket.

Ennek a nézőpontnak a felvétele azonban annak felismerésével is jár, hogy a társadalmi emlékezet sohasem pusztán egy többé-vagy kevésbé elterjedt, kisimult és homogenizálódott jelenségcsoportként kerül a történeti munkaasztalára. Inkább úgy, mint amiben szinte kibogozhatatlanul egymásra torlódik a mikor és a hol, a személyes és a társadalmi, a szándékolt és a szándékoltalan, az átörökített és a precedens nélküli. Ebből a szempontból megfigyelhető, hogy K. Horváth az emlékezés folyamatainak kibetűzéséhez és történeti szöveggé alakításához egy multiszkopikus (de minimum háromsztatú) történeti látószög felvételét javasolja:

1. ahonnan a társadalmi emlékezet egy specifikus, de egyben hosszú távú és általános tétellel rendelkező kulturális tőkefelhalmozási folyamatként tárul elénk;

2. amelynek szemszögéből „emlékezni” mindig akár a személyes szintig visszabontható konkrét társadalmi cselekvésmódokat jelöl; és

3. amelynek elemzéséhez mindig tekintetbe kell venni az idő társadalmi jelentéséért folytatott mindenkori szimbolikus (tudományos és politikai) küzdelmek hatásait.

Végeredményben ez a multiszkopikus látás- és elemzés mód jogosítja fel a szerzőt arra, hogy egybegyűjtött írásait – mint kötetének alcíme jelzi – hozzájárulásként ajánlja a figyelmünkbe a tér-idő társadalomtörténeti morfológiájához.

Ez a társadalomtörténeti irány mindazonáltal nem jelenti, hogy K. Horváth Zsolt letenné a voksát valamely specifikus „társadalommorfológiai” megközelítés vagy módszertani irányzat mellett. Legtöbb írását inkább egyfajta módszertani nyitottság hatja át, amennyiben az elemzések általában igyekeznek a vizsgált tárgy vagy tematika, azaz az emlékezet egyes formái természetéhez leginkább illeszkedő megközelítéseket választani. A foucault-i típusú diskurzuselemzéstől a vizuális elemzésig, a mikrotörténeti megközelítéstől a kulturális antropológiai fogásokig igen széles a kibontakozó módszertani paletta. Számos szövegben visszatérő elem ugyanakkor a történet- és társadalomtudományos szakirodalom konstruktív historiográfiai használata. Vagyis az a megközelítés, amelyben a szerző egyes fontosnak ítélt műveket – például Pierre Norának *Az emlékezet helyei* című munkáját, György Péter, Maurice Halbwachs és Hermann Minkowski kötetét – és a keletkezésük körülményeit magukat is forrásértékű történeti és társadalmi adottságoknak

tekinti, melyeket ezért külön is megvizsgál. Hasonlóképpen általános jellemző az elemzések határozott interdiszciplináris irányultsága. K. Horváthnak nemcsak hogy nem esik nehezére, ha el kell hagynia a történettudomány területét egy elemzési szempont vagy fogalomkészlet jobb kiaknázása érdekében, de láthatólag egyenesen keresi, illetve rendszeresen létrehozza ezeket a metszés- és átjárási pontokat például a filozófia, a szociológia, a kulturális antropológia és a történettudományok között.

Túl a módszertani aspektusokon, *Az emlékezet betegeiben* összegyűjtött szövegek talán egyik legfontosabb szakmai nővuma a történeti tárgy és a történeti kontextus viszonyának újszerű kimunkálása. K. Horváthnak az, hogy az emlékezet jelenségével foglalkozik, példát ad egy összetett történettudományos tárgy testhezálló kezelésmódjára. Nem csupán annak felismeréséről van itt szó, hogy a történelem által vizsgált tárgyak eltérő történeti korszakokban eltérő jellegzetességeket és körvonalakat ölthetnek, s ezért eredés- és tapadáspontjaikat is eltérő helyeken kell keresni. Egyúttal annak a tanulságnak a szisztematikus érvényesítése játszik itt döntő szerepet, hogy olyan történeti jelenségek esetében, melyek létezését vagy használatát az adott kor társadalmi cselekvői maguk is reflektálják, és ezért folyamatos alak- és értelemváltozásnak lehetnek kitéve, a történeti kontextus soha sincs egyszerűen a jelenségen kívül. K. Horváth az itt jelentkező kihívásnak úgy igyekszik megfelelni, hogy egyre-másra megsokszorozza az elemzési felületeket. Az egyes írások gondolatmenetei hamar elkanyarodnak attól, amit az elemzés fősodrának gondolhatnánk, és látszólag távoli területeket is meglátogatnak. Legtöbbször azonban csak a visszakanyarodás pillanatában válik teljesen világossá, hogy az ily módon kanyarított valóságdimenzió voltaképpen magának a vizsgált tárgynak a legsajátabb történeti-társadalmi jellemzőit tartalmazza. Vagyis a történeti kontextus nem a tárgy körül, hanem úgyszólván a belsejében jelenik meg. Így aztán a történeti sokrétűség vagy összetettség sem leküzdendő akadály, hanem elérendő cél. K. Horváth elemzései éppen abból profitálnak, ami sok történelemszűz komoly nehézséget okoz: nevezetesen, hogy minél többet mondunk egy adott dologról, annál több elmondanivaló marad.

Lássunk néhány példát. *A Harc a szocializmusért szimbolikus mezőben* című írás, mint alcíme is jelzi, első megközelítésben az 1989 utáni hazai emlékezetkultúra és emlékezetpolitika néhány egymással versengő elemét hasonítja össze (Munkásmozgalmi Panteon, 301-es és 300-as parcella, Szoborpark, Terror Háza). A kérdés világosan az államszocializmus korszakának korántsem homogén társadalmi megítélése. Ám K. Horváth nem elégszik meg annak bemutatásával, hogy a rendszerváltás után az egyes elemző vagy normatív diskurzusok miként versengenek egymással a társadalmi emlékezet színterén. Ricoeur és Nora nyomán haladva, magukat e diskurzusokat „másodlagos tapasztalásként” fogja fel, vagy-

is olyan folyamatokként, amelyek bizonyos módon a szocializmus élményének utólagos, élményszerű feldolgozását és ennek konkrét materializálását tükrözik. Ezekről az élményekről azonban elmondható, hogy egyrészt markánsan magukon hordják a szocializmus vívmányainak tulajdonított, épp aktuális szimbolikus (morális és politikai) értékek jegyét, másrészt utat engednek a csak rájuk jellemző térbeli és anyagi adottságokhoz köthető egykori események, törekvések és intézkedések készletéhez, melyeket az emlékezet hol kirostál, hol bizonyos módon felerősít. Az államszocializmus örökségének 1989 utáni feldolgozását kezdeményező elemzés így elméleti okokból legalább három különböző morfológiai szinten mozog: a korszakra vonatkozó irányított társadalmi emlékezés működésének, az e működést épp aktuálisan meghatározó szimbolikus értékeknek, valamint az emlékezés alapanyagául szolgáló egykori adottságoknak a szintjén. Amit ennek alapján és a négy választott „emlékezethely” számtalan kanyarral átjárt kontextuális elemzése során megtudunk, az nem kevesebb, mint hogy:

1. a politikai akarat sohasem elég egy valós emlékezetközösség megkonstruálásához, mert

2. ez utóbbi képtelen irányítani a társadalmi emlékezet működéséhez elengedhetetlen műtszelekciót, és mert

3. a materializált emlékezet térbeli és fizikai jellemzői (egy sír, egy szobor, egy terület, egy épület) maguk is nem várt módon kezdhetik ki, vagy erősíthetik fel a befektetett morális és politikai erőfeszítések hatásait.

Az elméleti okból megtett kanyarok és az így kanyarított újszerű elemzési felületek és felismerések egy másik jó példáját kínálja a *Nyomkeresés: az emlékezet nulla foka* című írás. Ez a szöveg Jancsó Miklós zsidó témájú dokumentumfilmjeinek etikai aspektusait vizsgálja. Az ehhez kimetszett kontextus fényében azonban jóval messzebből közelít e témafelvetéshez, nevezetesen a holokauszt diszkurzív és képi reprezentációjának a nemzetközi szakirodalomban az 1990-es évekre kiforrott kérdései felől. K. Horváth azonban nem igazán az érdekl, hogy Jancsó teljesítményét közvetlenül ezen a mércén mérje. A *Jelenlét* trilógia elemzésében azt mutatja be, hogy egy másik időben (1965) és térben (magyar államszocializmus) készült zsidó témájú dokumentumfilm miként képes átrendezni, dekódolni és újra feltenni a holokauszt reprezentációjára vonatkozó leglényegesebb kérdéseket. Ehhez azonban arra is szükség van, hogy a *Jelenlét* készítésének körülményeitől Jancsó más zsidó témájú filmjeiig, az 1960-as évek szociológiai dokumentarista filmezésétől a magyarországi vészidőkre jellemző (ember)veszteség tér- és időbeli tapasztalatáig, valamint e veszteség megjeleníthetőségének konkrét tereitől (Olaszliszka és Bodrogeresztúr) a szimbolikus jelentőségű helyekig (Auschwitz és Jeruzsálem) egyszerre informatív és konceptuálisan innovatív legyen az elemzés. K. Horváth mesterien vezet bennünket ezen a terepen, mert miközben egy

pillanatra sem érezteti velünk, hogy ezeken az utakon ne lehetne másfelé elindulni, egyúttal világossá teszi, hogy minden részletnek egyszerre van önmagában álló és önmagán is túlmutató jelentősége. Ehhez azonban az egyes kontextusok beható ismeretére és a közöttük lévő átjárás-pontok kialakítására van szükség.

Az utóbb említett két tanulmány arra is lehetőséget ad, hogy felfigyeljünk *Az emlékezet betegeinek* összetett forrásaszánlatára. Feltűnő például, hogy a specifikus írott dokumentumok (jelen esetben pl. naplók, memoárok, önéletrajzok) történészeknél megkerülhetetlen vizsgálatán túl K. Horváthot szenvedélyesen foglalkoztatják a vizuális források, illetve bizonyos tárgyi emlékek (szobrok, emlékhelyek, építmények). Ezzel mintegy hangsúlyosan jelzi, hogy az emlékezés vonatkoztatási pontjai, különösen a mindenkori cselekvők szempontjából, nem csupán megélt vagy szövegszerűen rögzített formákban vannak jelen: sokszor ténylegesen látszanak is, vagy láthatóvá tehető a társadalmi térben. A kötet *Képes beszéd* című fejezete tematikusan is elkülönít több e sajátosság kiaknázásában érdekelt elemzést – bár nem az összeset. Ez a fejezet világossá teszi a tényt, hogy K. Horváthnál például a dokumentumfilmek (Szociológiai filmcsoport, Jancsó) és a játékfilmek (Szabó István), valamint a fotográfiaiak (Dobos Gábor) vizsgálata nem más eszközzel is elvégezhető történeti elemzések helyett áll. Inkább annak a tanulságnak a levonásáról van szó, hogy a vizualitás nemcsak történeti érthetőségét tekintve különbözik a szövegszerű forrásoktól, de esetenként egészen másféle társadalmi gyakorlatok, hatásösszefüggések és valóságfeltáró erőfeszítések következménye és tárgya lehet. Így az emlékezet vizuális alakzatainak megjelenése, noha nem független tőle, korántsem feltétlenül párhuzamos az emlékezés narratív formáinak alakulásával. Ez pedig azt a feladatot rója az ezen a területen kutakodó történészre, hogy mindenekelőtt – és minden egyes esetben külön – tárja fel a rögzített és mozgóképek jogait és esélyeit arra, hogy adott esetben az emlékezet reprezentációjává válhassanak a társadalmi szintéren.

Ha nem is átfogóan, de *Az emlékezet betegeiben* közölt írások másfajta csoportosítása is elképzelhető volna, mint az, amit a szerző végeredményben az olvasónak ajánl. Jól érzékelhető például, hogy a kötet egyes, kifejezetten elméletcentrikus szövegei – *Az idő újabb cőfolata*, *Emlékezet a történelem után*, *Az egyetlen metafora felé* – azonos gondolati tengely körül forognak. E tengely kijelöléséhez nem annyira a visszatérő és egymást átfedő hivatkozási pontok a mérvadók – például Foucault, Ricoeur, Koselleck, Hartog, Nora írásai – mint inkább az, ahogyan K. Horváth ezeket az elméleteket minden erőszak nélkül egyazon irányba hajlítja. Kétségtelen, hogy ebben a kontextusban a norai „emlékezethelyek” (*lieux de mémoire*) kérdése kulcsfontosságú. Ám ennek kritikai használata is inkább abban segít, hogy végeredményként egy olyan összefüggés bontakozzon ki, amely az említett szerzőknél nem mindig vagy nem feltétlenül válik hangsúly-

lyossá. Nevezetesen, hogy az idő társadalmi gyakorlata és invenciója sohasem pusztán közösségi intellektuális kreativitás kérdése, s nem is csupán bizonyos történeti események és körülmények társadalmi lecsapódásából eredeztethető. Legalább ennyit nyom a latban a történeti tudás mindenkori tudományos és társadalmi alkata és helyzete, intézményes érvényesítésének módjai, valamint e tudás társadalmi fel- és kihasználása politikaként, reprezentációként, *public history*ként. Ráadásul mindez olyan formákban ölt testet, amelyek összegabalyítják a történelemhez hagyományosan társítható múlt képzetét éppen azáltal, hogy az emlékezet jelentését nemritkán határozott jövőbe mutató irányultsággal ruházzák fel.

Hasonlóképpen felfigyelhetünk arra, hogy az előbb említett szövegek, kiegészítve *A titok politikája* és a *Betegségek, pszichopatológiák és időstruktúrák* című írásokkal, egy sajátos francia eszme- és társadalomtörténeti kontextus vonalait rajzolják elénk. Az 1920-as és 1930-as évek francia társadalomtudományos klímájától az *Annales*-iskola által megtermékenyített megközelítéseken keresztül egészen az emlékezet túltengését ostromozó mai francia történeti diskurzusokig e vonalak koherensen, de sokféle vezetnek. Mindeközben a kötet írásainak egy másik vonulata – például a *Naplók és memoárok mint lehetséges történelmek*, *A felejtés piszkozatai*, *A Nap az apa*, *Harc a szocializmusért szimbolikus mezőben* és *A függőleges falu* – a magyarországi társadalmi emlékezet sajátos működésének kor- és korrajzához szolgáltat alapvető elemeket. Ebben a közegben K. Horváth számára leginkább az államszocializmus időszaka az a fókusz, amelynek az emlékezetet elfojtó és generáló mechanizmusai a legtöbbször kiszámíthatatlanná teszik, s ezzel kiemelt kutatási témává avatják az emlékezetben fogant, a rendszer történeti határain túlmutató társadalmi utalásokat és hatásokat.

E két különböző regiszter áttekintése önmagában is több fontos tanulság levonását teszi lehetővé. Például azt, hogy Franciaországban a társadalmi emlékezet működése és az emlékezetpolitika milyen szorosan kötődik motivációs alapként vagy célterületként még a problematikus esetekben is (mint Vichy példája) a különféle érintett tudományos diskurzusok (történetírás, filozófia, szociológia, pszichológia, antropológia) működéséhez. Ezzel szemben a vizsgált magyarországi történeti esetekben (1849, 1945, 1956, 1989) inkább a kikényszerített társadalmi emlékezés „spontán” gyakorlatai tűnnek dominánsnak egészen a valós emlékezeti tartalom nélküli emlékezés és emlékeztetés politikai manővereiig. Ha azonban összeolvassuk ezeket az eltérő nemzeti kontextusokat, további tanulságokra lehetünk figyelmesek. Világossá válhat mindenekelőtt az, hogy a tanúsítás, emlékezés, felejtés, diskurzus, reprezentáció stb. jelenség- és fogalomkészlete milyen radikálisan eltérő helyiértékeket vehet fel az egyes társadalmi és intézményi hagyományokban. Olyannyira, hogy összevetésük csak komoly kerülőutak, illetve elméleti és gyakorlati előkészítés árán válhat igazán gyümölcsözővé, mert az összehasonlítás alapjául szolgáló

deskriptív vagy konstruktív kategóriák maguk is mindig sajátos kulturális mintázatokban fogant entitások. E tanulság nem lebecsülendő egy olyan időszakban, amikor egyre inkább a „globális” és a „transznacionális” jelenségek vizsgálata válik a történettudományos korszerűség aktuális emblémájává.

Már esett szó arról, hogy az emlékezet vizuális műfajainak szentelt figyelem a K. Horváth Zsolt által kínált történeti megközelítés egyik markáns jegye. Ez a tematika ugyanakkor a kötet írásainak egy nagyobb részalmazát is kimetszheti, amennyiben a történeti vizualitás fogalmát tágan értelmezzük. Ebből a szempontból a *Harc a szocializmusért szimbolikus mezőben* című írásban elemzett emlékezhelyek éppúgy e kérdéskör integráns részének tekinthetők, mint a pécsi Magasház világa, mint a film és a fotó eszközeivel rögzített kulturális és emlékezeti mintáknak szentelt elemzések (*A valóság metapolitikája; Néhány bevilágított mozgóképek; Nyomkeresés: az emlékezet nulla foka; Mozgalom és Epochenwollen*). E nagyban különböző témákat nem csak az hozza közös nevezőre, hogy mindegyikben a múlt történeti reprezentációjának egy válfaját ismerhetjük fel. A sírkertek, szobrok, tárlatok, épületek, filmes törekvések és képi motívumok kapcsán levonható tanulságok egybemontírozása felhívja a figyelmet a látás *mint* emlékezés súlyára az egyes társadalmi (ön)képek megalkotásában. Ennyiben viszont mindez egy vizuális életvilág meglétére is következtetni enged az idővel és kultúrával gazdálkodó társadalmi gyakorlatok színterén belül. K. Horváth mindent megtesz, hogy érzékeltesse: bármennyire sokféle és öntörvényű is történeti és technikai okokból (például a film és a fotó esetében) e vizuális életvilág működésmódja, mégis ezer szállal kötődik az őt körülvevő elemzési, hatalmi és társadalmi beszédmódok univerzumához. Ez pedig végeredményben azt sejteti, hogy a történetiség egy adott rezsimje – főleg, ha gellert kap a politikai akaratnyilvánítás mechanizmusain – konstruktívan összefüggésbe hozható a társadalmi láthatóság egy neki megfelelő rendjével.

Magától értetődő, hogy mint egyetlen jelenség sem az általuk bejárt terepen, K. Horváth Zsolt elemzései sem a semmiből születtek. Születési bizonyítványukat jól olvashatóan magukkal hordják. Pierre Nora, Michel Foucault vagy Paul Ricoeur hatása szinte minden szövegen érezhető, hazai hagyományainkból talán Gyáni Gábor háttérben meghúzódó útmutatásai és György Péter elemzésmódjának eklatánsabb jelenléte a legkitapinthatóbb. Minden más esetben a kötet bevezetője és a lábjegyzetek pontosan eligazítanak. Az írások egyik jegye azonban bizonyosan a szerző sajátja: a szövegek átható játékossága, amely a címlaptól (Roskó Gábor rajza) a mottókon át az egyes tanulmány- és fejezetcímekig átjárja a kötet teljes diszkurzív univerzumát. Mintha a szerző emlékeztetni szeretne arra, hogy még ha a tudományos beszédmódban is saját (emlékezeti) hagyományaink kötnek is bennünket, ezt aényt nem csupán emelkedett visszapillantásként, de saját esetlegességén meglepődni és mosolyogni ké-

pes nyitottságként is tudomásul vehetjük. Jól érezhetően ezt szolgálják a folyamatos áthallások, idézetek és retorikai bravúrok az egyes írások stratégiai pontjain. Mindez sajátos aurával veszi körül K. Horváth Zsolt elemzéseit, semmit sem csorbítva azok egyszerre informatív, megvilágító és diszkurzív gyakorlatában is vonzó tudományos jellegén. Olyannyira, hogy noha világos, hogy nem könnyű, sokaknak kedve támadhat utánacsinálni. Legyenek minél többen. E kötet írásainak hatása kapcsán nem annyira „emlékezetéről”, mint inkább futótűzről, vagyis a jövőre nyitott, játékos és nem egykönnyen kihunyó szellemi konjunktúráról volna leginkább érdemes beszélni. □